

НОВОВІЯВЛЕНІ ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ НАГОРОД УПА

У попередньому числі „ВІА” опубліковано статтю О. Кучерука „Нагороди УПА: проект Нила Хасевича”. Нещодавно авторові вдалося виявити в Державному архіві Служби безпеки України нові документи, що містять відомості про створення системи нагород УПА і практику відзначення цими нагородами.

Як відомо, нагороди УПА встановлено 2 січня 1944 р. наказом Головного командування УПА. Це – Золотий Хрест Бойової Заслуги (1 і 2 класи), Срібний Хрест Бойової Заслуги (1 і 2 класи), Бронзовий Хрест Бойової Заслуги. Ними нагороджували виключно вояків УПА. Золотим Хрестом Заслуги (1 і 2 класи), Срібним Хрестом Заслуги (1 і 2 класи), Бронзовим Хрестом Заслуги нагороджували як вояків УПА, так і цивільних осіб. 6 червня 1948 р. постановою Української Головної Визвольної Ради (УГВР) цю систему нагород поповнено медаллю „За боротьбу в особливо тяжких умовах”.

Процес створення – від задуму до практичного виготовлення знаків нагород і початку вручення їх – зайняв багато часу, фактично в ньому взяли участь кілька, сказати б, „поколінь” упівців – ті, хто починав справу, не всі дожили до її завершення.

Серед нововиявлених документів, що стосуються цієї теми, – лист „Вирового” (сотник М. Дужий, секретар Президії УГВР, арештований 15 квітня 1945 р.) від 15 лютого 1945 р. до „Вереса” (ймовірно, що це крайовий референт пропаганди Я. Дудар) з проханням „випрацювати” проекти знаків нагород УПА. З листа видно, що справа ставилася поважно. Про це свідчить хоча б те, що на конкурс (зважмо – в умовах війни) надійшло 10 проектів¹. Їх разом з цим листом надіслали „Вересові” з припискою, що „проекти назагал незадовільні”. Хоч загальна кількість проектів була більшою, проте частина з них виявилися занадто слабкими і їх не використовували в подальшій роботі, а деякі надійшли запізно й теж не враховувалися.

Непідписаний обіжник до структур ОУН-р від 7 жовтня 1946 р. дає змогу докладніше з'ясувати склад системи нагород УПА. Ієрархічно це – письмові Признання, Похвала, Вирізнєння, якими відзначали за наказами Головного командування УПА. Нагороджені Хрестами Заслуги діставали право носити знаки орденів, а відзначені Зірками за поранєння – відповідні знаки. З тексту докумєнта довідуюєся, що після наказу про нагороди УПА 2 січня 1944 р. було розроблено й затверджєно низку розпорядчих документів, зокрема „в доповненні до послїднього наказу «Про проекти підвищєнь і відзначєнь членів ОУН»” уточнено процедуру й систему підвищєння звань та нагороджєнь: „Відзначєння ступєнюютьєся від (бойові заслуги): Признання, Похвала, Вирізнєння, БХБЗ, СХБЗ ІІ, СХБЗ І, ЗХБЗ ІІ, ЗХБЗ І; (не бойові заслуги): БХЗ, СХЗ, ЗХЗ”. Окремо мали відзначатися вояки УПА „Зіркою за рани”. Уточнювалася процедура подання кандидатів на нагороджєння й система прийняття рішєнь про відзначєння, а також „службєве ношєння” нагород.

Щє один документ – „залучник” від 2 верєсєня 1946 р., що походить із Закарпатського відтинку УПА й адресований „Робєртом” (Я. Мєльником, кра-

йовим провідником Карпатського краю) до „Нечая” (не ідентифікований, з таким псевдом було кілька осіб), подає зразок списку-подання для внесення кандидатів на відзначення нагородами УПА. Одночасно цим же документом керівництво ОУН-р прирівнювало членів ОУН-р до вояків УПА при відзначенні нагородами УПА.

Для ілюстрації практики нагородження наводимо один з наказів Головного командира УПА – № 1/51 від 25 липня 1951 р. Ним підвищено у військових ступенях і нагороджено орденами „за видатні заслуги для справи визволення українського народу, за віддану і жертвенну організаційно-політичну роботу, за мужність і героїство, проявлені в боях з більшовицькими окупантами... учасників українського національно-визвольного підпільного руху та бійців і командирів УПА”. Подібних наказів виявлено значно більше, усі вони загалом однотипні. У більшості розділ про підвищення у військових ступенях становить приблизно половину тексту документа, а друга половина – це списки відзначених. Проте трапляються накази лише про відзначення або тільки про надання нових звань.

Як зазначалося в попередній публікації, нагороди УПА виготовлено на еміграції, частину з них під час переправлення в Україну захопило МГБ, тому вручення нагород фактично відбувалося лише на еміграції.

№ 1

15. II. 1945

Друже Верес!

Провід через мене звертається до Вас з проханням випрацювати проекти таких відзначень:

1) Хрест Бойової Заслуги – золотий – I і II кл[яси] (потрібний один вірець, бо кляси розрізнятисяме місцем їх ношення: I кл[яса] на шиї, а II кл[яса] на грудях).

2) Хрест Бойової Заслуги – срібний – I і II кл[яси].

3) Хрест Бойової Заслуги – бронзовий.

4) Хрест Бойової Заслуги (за працю) – золотий.

5) – “ – – “ – – “ – – – срібний.

6) – “ – – “ – – “ – – – бронзовий.

Отже разом; шість зразків хрестів.

А крім того:

7) зірки за поранення:

срібна за окреме поранення,

золота за п'ятикратне поранення.

Підклад під зірки – на зразок німецького.

8) Пропам'ятна Відзнака УПА, яку носитимуть на кишені.

У проектах мусить бути поданий вимір, колір, вимір стяжки і колір стяжки.

Для орієнтації та евентуального² використання – пересилаю Вам 10 проектів, які прошу звернути. Ці „проекти” назагал незадовільні.

Прохаю справу передумати, пошукати настрою і запроектувати прекрасні відзначення. А втім, прохаю повідомити Провідника, Євгена і мене, коли в цій справі могли б ми зустрінутися, щоб обговорити справу усно, чи то щоб поглянути та вибрати найкращі Ваші проекти. Дуже Вас прошу – поспішитися з роботою.

Здоровлю! Слава Україні!

Вировий

Другові...

В доповненні до посліднього наказу „про проекти підвищень і відзначень членів ОУН” подаю деякі процедуральні вказівки, що своїм нормативним впровадженням полегшуватимуть контроль в тому напрямі військових і організаційних чинників.

Йдеться тут про справи наступного порядку:

1. Всі проекти до підвищень і відзначень членів ОУН повинні переходити дорогою безпосередньої організаційної підлеглости (гієрархічно) – до мене включно.

2. Внески³ підвищень до ступенів: старший стрілець, вістун, старший вістун і відзначень Признання, Похвала та Зірки за рани висилати прямо на руки к[оманди]ра ШВО⁴. Мені передавати відпис⁵ оригіналу.

Проекти підвищень від булавного вгору і відзначень: Virізнення БХБЗ, СХБЗ II, СХБЗ I, а також вищі – ЗХБЗ II, ЗХБЗ I – і врешті БХЗ, СХЗ та ЗХЗ – висилати через мене до санкційного затвердження вищих компетентних військових органів.

3. У внесках до:

а) підвищень,

б) відзначень за бойові заслуги,

в) відзначень за заслуги при організації збройних сил і т. д.,

г) – ” – за рани – подавати живущих і поляглих.

4. У внесках конечно подавати такі ближче окреслюючі дані:

а) евентуальний військовий ступень,

б) псевдо, офіційно-стале (некомпромітуюче, як, н[а]пр., „Яничар”, „Зараза”), при другому заподанні внеску подавати старе псевдо, незалежно від евентуальної зміни,

в) функція і теренова приналежність (звичайно, найбільше число кандидатів в обох випадках буде рекрутуватися з боївок; тому що боївка не є терміном офіційно прийнятим в Організації, – заступити назвою ОЕВ, цебто Охоронно-Екзекутивний⁶ Відділ).

Для кращого перегляду і історичної (мемуаристики) евіденції⁷ означувати, до якого ОЕВ зараховується відмічений кандидат (районний, надрайонний чи окружний ОЕВ). Райони і надрайони означувати римськими цифрами. Місто округи подавати псевдо, зглядно⁸ число Відтинка. Ваш Відтинок у військово-службовій евіденції носить число :⁹ Прикладово, внесок про підвищення з району виглядав би так, н[а]пр: вістун Кармелюк – ОЕВ II-го надрайону , ОЕВ IV району, . При згляджуванні проектів підчеркати в першій мірі теренову, а не ресортну (референтурну) приналежність¹⁰. Описові оприділювання функцій і теренів непрактичні, деконспіруючі і тим самим відпадають. Додатково, в графі „функція і теренова приналежність”, подавати організаційне становище кандидата, н[а]пр: стрілець ОЕВ, районний чи чотовий ОЕВ, заступник референта чи референт,

г) дата, з якою обов’язує підвищення чи відзначення (дата чину¹¹, національної річниці, поранення, смерті і т. п.),

д) пропозиції підвищень слідує таким офіційно прийнятим порядком: старший стрілець, вістун, старший вістун, булавний, старший булавний, хорунжий, поручник, сотник, майор, підполковник, полковник, генерал і т. д.

Відзначення ступенюються від:

(бойові заслуги): Признання, Похвала, Virізнення, БХБЗ, СХБЗ II, СХБЗ I, ЗХБЗ II, ЗХБЗ I;

(небойові заслуги): БХЗ, СХЗ, ЗХЗ;

Срібною Зіркою наділюється за одно поранення в одному моменті, двома Зірками за два поранення і т. д. Кожне перше поранення від 1 – 5 зазначається Срібною Зіркою, а від 6 – 10 Золотою Зіркою на стяжці, яку носить над кляпою¹² лівої кишені. Всі дальші поранення зазначаються компіляцією Золотих Зірок зі Срібними.

Право на їх службове ношення набувається після ствердження дотичним наказом Команди Групи.

е) опис (короткий, правдивий, точний, ясний) чину, заслуги, умовин, два свідки і евентуально опінія зверхника¹³.

Осередки, повідомлені про узгляднення¹⁴ підвищень чи відзначень, запроваджують точну евіденцію, щоб оминуті забуття, двократного внеску і т. д. В рубриці „пропозиція підвищення” кермуватися такими моментами щодо об’єктивно-військової вартости кандидата.

Теперішня його функція, стаж, виробленість¹⁵, освіта, чи командує чи може командувати (н[а]пр., ройовий ОЕВ не може претендувати до ступеня хорунжого).

Діапазон авансу¹⁶ для рядового стрільця – дискримінується в нас військово-службовими приписами в границях – старшого стрільця, вістун, старшого вістун, не вище. Проекти підвищень стрільця понад правну норму не узгляднюється.

Ройовий – це старший стрілець, вістун, старший вістун, булавний, старший бул[авний].

Чотовий – це булавний, старший булавний, хорунжий.

Якийсь референт чи провідник терену, що командував колись (добре і кожночасно може командувати) – сотнею, чотою чи куренем – це в проекті підвищень евентуальний хорунжий, поручник, сотник і т. д.

Коротко, всі критерії оцінки при внесках до підвищення кожного кандидата мусять замикатися його умовними здібностями командувати будь-якою військовою формацією. Посліднім моментом вирішується внесок підвищення.

В площині відзначень – кермуватися прикметами бойового характеру (відвага, бравура), дотеперішні заслуги, бойові успіхи, осягнені чини тощо.

В площині відзначень за заслуги (небойові) – кермуватися вкладом праці в ділянці Організації, росту, опіки і допомоги відділам УПА. В цьому відношенні належно із усією об’єктивністю оцінити інвестовані заслуги і труд організаційних чинників УЧХ¹⁷, господарників, пропаганди і т. д.

Закликаю Вас вкінці до серйозного і швидкого виконання доручення. Виготовлені проекти надсилати до мене турнусами¹⁸.

Слава Україні!

Постій, 7. X. 1946 р.

ДАСБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 47. – Арк. 14 – 15. – Машинопис.

№ 3

Довірочно

Другові Нечаєві!

Рішенням Проводу за всіма членами ОУН визначається право до відзначування Хрестами Заслуги і Хрестами Бойової Заслуги всіх ступенів нарівні з формальними учасниками УПА. Санкційні затвердження проводитимуть теренові провідники відповідних ступенів після точного з’ясування процедуральних формальностей „горою”.

В зв’язку з повищою дезицією¹⁹ доручаю впродовж одного місяця від дня одержання цього залучника²⁰ внести конкретні пропозиції до відзначень в наступному порядку:

Псевдо кандидата	Функційне становище	Округа або к[оман]да В[і]д[тин]ка	Пропозиція відзнач[ення]	Факти особливих заслуг
------------------	---------------------	-----------------------------------	--------------------------	------------------------

Останню рубрику у випадку доцільности зашифрувати.

В зв'язку з призовом кількох молодих річників²¹ (1923 – 1929) доручаю за введенням індивідуального принципу заборонити по селах певному числу найкращих, національно свідомих і чесних українців відплив в ч[ервону] а[рмію]. Всім прочим залишити площину свободної здеклярованости. При вирішуванні тої квестії²² кермуватися виключно доцільністю збереження найбільш національно квалітативного²³ елементу та тямити про основні закони „підпільної тактики”, що в [тен]денції зміряє²⁴ до редукції²⁵ підпілля.

Принцип індивідуальної заборони про відхід в ч[ервону] а[рмію] (в умовах „миру” і передзимовому періоді) – обмежую віком не вище як 40 літ.

На час евентуальної мобілізації у воєнному етапі обов'язують практично напрямні червневої інструкції.

Слава Україні!
(Роберт)

П[остій]. І. Х. 1946 р.

ДАСБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 47. – Арк. 12. – Машинопис.

№ 4

М[ісце] П[остою], дня 25 липня 1951 р.

НАКАЗ № 1/51

Підвищується у військових ступенях таких підстаршин:

хорунжого

1. ст[аршого] віст[уна] Отаву Г II/ В-15
2. ст[аршого] віст[уна] Андрія Г II/ В-15
3. ст[аршого] віст[уна] Зенона Г II/ В-15
4. ст[аршого] віст[уна] Вадима Г II/ В-15
5. ст[аршого] віст[уна] Зеленого Г II/ В-15

За видатні заслуги для справи визволення українського народу, за віддану і жертвенну організаційно-політичну роботу, за мужність і героїство, проявлені в боях з більшовицькими окупантами, нагороджується таких учасників українського національно-визвольного підпільного руху та бійців і командирів УПА:

А. Золотим Хрестом Заслуги

1. сот[ника] д. Горнового
2. майора д. Волянського

(Рішенням УГВР від дня 1 листопада 1950 р.)

Б. Золотим Хрестом Боевої Заслуги 1-ї класи

1. д. Ромка – надрайонового кер[івника] СБ Тернопільщини
2. д. Ярошенка В 15/ II

(Рішенням УГВР від дня 5 липня 1951 р.)

В. Срібним Хрестом Заслуги

1. пор[учника] д. Бора Г II
2. д. Боровика Г III
3. сот[ника] СБ д. Титаря Г III
4. д. Вишню В 15/ II
5. д. Торчина Г II
6. д. Креміня Г II
7. ²⁶
8. д. Петра зв[]
9. пор[учник] СБ д. Ореста Г III
10. д. Петра, робітник

(Рішенням УГВР від дня 5 липня 1951 р.)

Г. Срібним Хрестом Бойової Заслуги 1-ї класи

1. д. Канюку В 14/II
2. пор[учника] д. Боярина Г III
3. ст[аршого] віст[уна] д. Володимира Г III

Д. Срібним Хрестом Бойової Заслуги II-ї класи

1. ст[аршого] бул[авного] СБ д. Боза Г III
2. ст[аршого] віст[уна] д. Руденка В 19 Г III
3. віст[уна] д. Черемоша В 15/ Г II
4. віст[уна] д. Славка В 15/ Г II

Є. Бронзовим Хрестом Заслуги

1. д. Бурлаку Г Ш
2. д. Аласа Г Ш
3. д. Руденка Г Ш
4. д. Шляха Г Ш
5. д. Чубатого Г Ш
6. д. Чернця Г Ш
7. д. Липу Г Ш
8. д. Володимира Г Ш
9. д. Вира Г Ш
10. д. Юрія Г Ш
11. д. Атсена В 18/Г Ш
12. д. Гейниша В 18/Г Ш
13. д. Кузьму В 18/Г Ш
14. д. Оха Г Ш
15. д. Грека В 15/П
16. д. Одисея В 15/П
17. д. Черемоша В 15/П
18. д. Михайла В 15/П
19. д. Демка В 15/П
20. д. Степовика В 15/П
21. д. Соловейка В 15/П

Слава Україні!

(–) полк[овник] Василь Коваль
Гол[овний] Ком[андир] УПА

ДАСБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 47. –
Арк. 112. – Машинопис.

ПРИМІТКИ

У публікації збережено правопис документів, виправлено лише технічні помилки, пунктуацію наближено до сучасної.

- 1 Доля цих проектів невідома.
- 2 Евентуальний – можливий.
- 3 Внесок – тут: пропозиція.
- 4 ШВО – штаб військової округи.
- 5 Відпис – тут копія.
- 6 Екзекутивний – виконавчий.
- 7 Евіденція – облік.
- 8 Згідно – або ж.
- 9 Тут і далі – прогалини в тексті оригіналу.
- 10 Ресортна (референтурна) приналежність – організаційно-службова належність.
- 11 Чин – тут: героїчна дія, вчинок.
- 12 Кляпа – клапан.
- 13 Опінія зверхника – думка керівника.
- 14 Узгляднення – урахування.
- 15 Виробленість – досвідченість.
- 16 Аванс – тут: службове підвищення.
- 17 УЧХ – Український Червоний Хрест.
- 18 Турнус – тут: комплект.
- 19 Децизія – рішення.
- 20 Залучник – додаток (до основного документа).
- 21 Річник – тут: призовний контингент.
- 22 Квестія – питання.
- 23 Квалітативний – якісний.
- 24 Зміряти – тут: схилитися.
- 25 Редукція – скорочення, зменшення.
- 26 Тут і в наступному рядку пошкоджено текст копії документа.